

FRANCISZEK DZIEDZIC
Instytut Ekonomiki Rolnej
Warszawa

O STOSOWANIU RACHUNKU KOSZTÓW DO ANALIZY PRZESTRZENNEGO ROZMIESZCZENIA PRODUKCJI ROLNEJ

Tezy referatu

1. Potrzeba rachunku metodą rozdzielną kosztów jednostkowych poszczególnych produktów roślinnych i hodowlanych uzasadnia się w ekonomice rolnictwa zmianami popytu i podaży, a w konsekwencji ruchem cen produktów na głównych rynkach zbytu. Dochód rolniczy realizuje się przez układ cen na różne produkty. Porównywanie cen i kosztów jednostkowych czy też globalnej wartości produkcji i nakładów na określony produkt jest motorem decyzji o zmianach kierunków produkcji, jak tego dowodzi doświadczenie.

Jesteśmy świadomi, że powyższe nie dokonuje się w trybie tak prostego rachunku jak się o nim mówi. Niewątpliwie o nowym wzajemnym ustawieniu kierunków produkcji decyduje ostatecznie rozumowanie organiczne, w którym powodujemy się względami na możliwości prowadzenia produkcji, względami na globalne koszty i globalny wynik. Prowadzący dąży do optymalnego efektu sumarycznego w konsekwencji skojarzenia kierunków. Po drodze do tego celu musi jednak tworzyć z mniejszą lub większą dokładnością warianty modelu w empirycznym poszukiwaniu rozwiązań optymalnych. Będąc świadomi dużej umowności wyników otrzymanych w trybie nieorganicznej kalkulacji kosztów jednostkowych, nie możemy jednak na obecnym etapie opanowania metod rachunku ekonomicznego obyć się bez tej pomocy, jaką daje odpowiednia analiza cen i kosztów porównywalnych produktów roślinnych i zwierzęcych.

2. Do ekonomiki rolnictwa należy ustalanie wytycznych w kwestii preferencji poszczególnych kierunków produkcji w poszczególnych położeniach przestrzennych. Decyzja o tym nie może być podejmowana wyłącznie z mikroekonomicznego punktu widzenia, tj. z pozycji gospodarstw danego rejonu. Wiadome jest, że rejonu wykształciły pewien typ lokalnej podaży i popytu, sieć skupu i zakładów przetwórstwa przemysłowego produktów, jak też swoisty układ cen rynku lokalnego. Rozszerzanie względnie modernizacja sieci skupu i przetwórstwa wymaga orientacji czy rolnictwo z obszaru ciążącego do odpowiednich centrów lokalnych będzie preferować z racji własnych, tj. mikroekonomicznych przesłanek wytwarzanie określonych produktów roślinnych i hodowlanych. W tej sytuacji ekonomika rolnictwa, podobnie jak ekonomika przemysłu musi liczyć (a) koszty własne produkcji i (b) tzw. koszty własne sprzedaży,

powstające w sferze przepływu towarów z miejsca wytwarzania do miejsc, w których surowiec albo wytworzony z niego produkt trafia do sieci dystrybucyjnej. Dopiero łączny rachunek społecznego kosztu jednostki produktu na rynku popytu końcowego jest w stanie oświetlić szanse różnej zdolności konkurencyjnej poszczególnych produktów z pewnych rejonów na rynkach centralnych, tym samym i rynkach lokalnych. Powyższe stwarza, poza rozumowaniem podanym w tezie poprzedniej, sytuację, w której koszty własne produkcji należy liczyć.

3. W dotychczasowych publikacjach IER rozporządzamy informacją o układzie kosztów głównych produktów w gospodarstwach indywidualnych na obszarze poszczególnych województw lub grup województw. Według terminologii, którą zastosował doc. W. Herer, można obliczane przez przeciąg kilku lat koszty nazwać kosztami technologicznymi, ze względu na rachunek robocizny według jednolitej w skali kraju opłaty za jednostkę pracy ludzkiej. Jest to jeden z możliwych rachunków. Inne wyniki i odmienną w szczegółach interpretację otwierałaby opłata kosztów robocizny uwzględniająca koszt produkcji siły roboczej, w myśl postulatów wysuwanych w referacie doc. H. Chołaja. Stosując drugą metodę trafia się wraz ze znacznie większym uzasadnieniem logicznym takiego rachunku opłaty na szereg nie najłatwiejszych do decyzji szczegółów wykonawczych, które osłabiają zalety wymienionej metody. Aktualnie nie można definitywnie preferować jednej z możliwych metod, należy czynić próby, stosując obie z nich.

4. Co się tyczy rodzaju wskaźników, które mogą stanowić podstawę wnioskowania o przesłankach decyzji producentów, to wiadomo, że w warunkach mało towarowej gospodarki indywidualnej, przy dużym równocześnie potencjale nie dość stale zatrudnionej siły roboczej (wymagającej reprodukcji bez względu na stałość zatrudnienia), wybór decyzji kieruje się, poza relacją cena-koszt, w kierunku rośliny zdolnej za swoją pracochłonność dawać potrzebną masę dochodu z pracy. Stąd preferowanie w rachunku jako wskaźnika wysokości produkcji czystej z 1 ha, z wykazywaniem dodatkowo wskaźnika wydajności na dzień, pracy. Ten ostatni wskaźnik wprowadza dość łatwo w nieporozumienia, bo prezentując sobą kategorię $v + m$, sprowadza skojarzenia, że reprezentuje samo v . Dlatego, mimo że jest pewną abstrakcją w stosunku do drobnotowarowego gospodarstwa o małej powierzchni obliczanie wskaźnika opłacalności różnych produktów (pokrycia nakładów globalnych przez wartość produkcji globalnej z 1 ha lub też odpowiednio kosztu przez cenę) to jednak bez tej abstrakcji analiza byłaby zubożona. W przypadku dużych przedsiębiorstw rolnych ten ostatni wskaźnik jest jedynie istotnym.

Wskaźniki buduje się z powołaniem na ceny skupu państwowego i ceny miejscowego rynku lokalnego.

5. Wiadomo, że w dynamicznej analizie wskaźników należy się opierać nie tyle na absolutnych, ile na relatywnych zmianach wskaźników różnych upraw i wytworów hodowli. To samo musi obowiązywać przy interpretacji statycznej, tj. nie można wskaźników dla poszczególnego produktu porównywać w przestrzeni i wnioskować z absolutnego poziomu tego wskaźnika o korzystnej albo mało korzystnej lokalizacji wybranego produktu w województwie X. Wniosek idący w tym kierunku może wy-

Tabela 1
Zestawienie porównawcze wskaźników pokrycia kosztów przez ceny skupu ponadobowiązkowego i obrotu uspołecznionego

Rejon	Miejsce kolejne produktu ^a						
	1	2	3	4	5	6	7
I. Opole — Wrocław	pszen. 167	burak	150 ziemn.	118 żyto	104 mleko	104 bydło ż.	95 trzoda 88
II. Poznań — Bydgoszcz	burak 200	pszen.	149 ziemn.	147 żyto	118 mleko	114 trzoda	111 bydło ż. 108
III. Z. Góra — Szczecin	burak 167	pszen.	146 ziemn.	127 mleko	116 żyto	109 trzoda	107 bydło ż. 101
IV. Koszalin — Gdańsk	pszen. 135	ziemn.	128 mleko	188 bydło ż.	108 burak	107 trzoda	103 żyto 102
V. Olsztyn	mleko 160	bydło ż.	150 ziemn.	135 pszen.	123 burak	122 trzoda	97 żyto 93
VI. Białystok	ziemn. 132	burak	122 mleko	116 pszen.	97 trzoda ż.	91 bydło ż.	91 żyto 85
VII. Warszawa — Łódź	burak 143	ziemn.	134 pszen.	111 mleko	106 żyto	99 bydło ż.	91 trzoda 90
VIII. Lublin — Rzeszów	burak 122	pszen.	101 ziemn.	99 mleko	94 trzoda	85 żyto	80 bydło ż. 71
IX. Kielce — Kraków	burak 146	pszen.	104 mleko	97 trzoda	85 ziemn.	31 żyto	75 bydło ż. 75
X. Katowice	pszen. 125	pszen.	160 mleko	106 ziemn.	94 bydło ż.	90 żyto	85 trzoda ż. 80
I — III	burak 176			ziemn. 132	żyto	115 mleko	111 trzoda 102 bydło ż. 101
IV — VI	ziemn. 131	mleko	127 pszen.	117 burak	115 bydło ż.	112 trzoda	98 żyto 92
VII — IX	burak 123	ziemn.	104 pszen.	103 mleko	98 trzoda	87 żyto	87 bydło ż. 78
	burak 150	pszen.	122 ziemn.	117 mleko	106 trzoda	94 żyto	94 bydło ż. 90

^a Miejsce wyznaczono według kolejno malejącej wysokości wskaźnika.

Tabela 2
Zestawienie porównawcze pokrycia kosztów przez ceny płacone w obrocie lokalnym a

Rejon	Miejsce kolejne produktu					
	1	2	3	4	5	
I. Opole—Wrocław	ziemn.	200 pszen.	187 mleko	131 żyto	125 m. masło	123
II. Poznań—Bydgoszcz	ziemn.	179 pszen.	173 żyto	143 mleko	139 m. masło	138
III. Z. Góra—Szczecin	ziemn.	170 pszen.	167 mleko p.	151 m. masło	141 żyto	124
IV. Koszalin—Gdańsk	ziemn.	164 pszen.	158 mleko p.	149 m. masło	142 żyto	124
V. Olsztyn	mleko p.	209 m. masło	190 ziemn.	176 pszen.	141 żyto	111
VI. Białystok	ziemn.	154 mleko p.	150 m. masło	123 pszen.	120 żyto	108
VII. Warszawa—Łódź	ziemn.	176 pszen.	141 mleko p.	136 m. masło	125 żyto	123
VIII. Lublin—Rzeszów	ziemn.	162 pszen.	122 mleko p.	122 m. masło	103 żyto	101
IX. Kielce—Kraków	ziemn.	171 pszen.	134 mleko p.	125 m. masło	109 żyto	105
X. Katowice	ziemn.	209 pszen.	166 mleko p.	137 m. masło	116 żyto	114
I—III	ziemn.	185 pszen.	182 mleko p.	139 żyto	136 m. masło	133
IV—VI	ziemn.	164 mleko p.	162 m. masło	147 pszen.	139 żyto	103
VII—IX	ziemn.	175 pszen.	129 mleko p.	127 żyto	113 m. masło	112
Ogółem	ziemn.	176 pszen.	146 mleko p.	134 m. masło	123 żyto	118

a) W tablicy skrót „mleko p.” oznacza mleko pełne w obrocie lokalnym, skrót m. masło oznacza mleko używane na masło osekłkowe. Cenę w ten sposób zbywanego mleka obliczono dzieląc cenę lokalną 1 kg masła osekłkowego przez 25. Tak otrzymany wynik powiększono o 50 gr, jako równoważnik pozostającego w gospodarstwie mleka chudego. Rachunek jest przybliżony.

Tabela 3

Zestawienie porównawcze mierników dochodowości produkcji

(kolejność wg malejącej wysokości miernika, tj. produkcji czystej przypadającej na 10 godz. pracy)

Rejon	Miejsce kolejne produktu					
	1	2	3	4	5	6
I. Opole—Wrocław	pszen. 232	buraki 150	ziemn. 107	żyto 80	bydło 42	trzoda 20
II. Poznań—Bydgoszcz	pszen. 186	buraki 181	ziemn. 145	żyto 112	trzoda 81	bydło 81
III. Z. Góra—Szczecin	pszen. 194	buraki 167	ziemn. 114	żyto 95	bydło 54	trzoda 49
IV. Koszalin—Gdańsk	pszen. 160	ziemn. 126	buraki 34	żyto 76	bydło 56	trzoda 46
V. Olsztyn	ziemn. 139	pszen. 124	buraki 106	bydło 87	żyto 57	trzoda 33
VI. Białystok	ziemn. 126	buraki 96	pszen. 63	bydło 45	żyto 39	trzoda 31
VII. Warszawa—Łódź	buraki 136	ziemn. 129	pszen. 92	żyto 68	bydło 42	trzoda 27
VIII. Lublin—Rzeszów	buraki 111	pszen. 76	ziemn. 64	żyto 37	bydło 29	trzoda 18
IX. Kielce—Kraków	buraki 130	pszen. 82	bydło 34	ziemn. 27	żyto 23	trzoda 19
X. Katowice		pszen. 140	ziemn. 57	bydło 71	żyto 32	trzoda 0
I—III	pszen. 216	buraki 168	ziemn. 128	żyto 103	trzoda 58	bydło 50
IV—VI	ziemn. 129	pszen. 112	buraki 91	bydło 59	żyto 55	trzoda 36
VII—IX	buraki 122	ziemn. 81	pszen. 80	żyto 46	bydło 35	trzoda 22
Ogółem	buraki 141	pszen. 122	ziemn. 101	żyto 60	bydło 42	trzoda 33

nikać z porównania wskaźników dla produktów, które mogą się zastępować z racji różnego rozwoju sił produkcyjnych i różnych preferencji środowiska naturalnego (klimatu, gleby) i różnych położań rynku.

Analiza — jeśli jest podejmowana następczo — musi związać układy regionalne kosztów, a właściwie dynamikę kosztów i cen, z przejawami decyzji producentów, wyrażającymi się zmianami kierunków produkcji. Po tej linii szły częściowo poszukiwania A. Wosia. Jeśli będziemy chcieli stosować rachunek kosztów do analizy prognostycznej, tj. przyszłego rozmieszczenia wybranych upraw, musimy zakładać pewne modele technologiczne i układy cen dla kilku co najmniej roślin czy produktów, które są zdolne do zastępowania się.

6. Podane w komunikacie dane o proporcjach i priorytecie pszenicy, żyta, ziemniaków, buraków, mleka i trzody, były podyktowane chęcią zilustrowania powyższych tez. Zarazem jednak zestawienia mogły ilustrować, że łatwość i pewność wnioskowania o lokalnych preferencjach dla wybranych upraw i kierunków hodowli jest mała. Dość łatwo można zauważyć, że kolejność wskaźników w województwie (np. gdy wskaźniki pszenicy mocno przewyższają wskaźniki żyta) wynika wprawdzie głównie z układu cen i kosztów, ale w pewnej mierze równocześnie z faktu zajmowania przez pszenicę gleb i stanowisk lepszych, czego dotychczasowy system informacji o kosztach produkcji nie prezentuje. Dawana przez wskaźniki odpowiedź jest wystarczająco prawdziwa, dla obserwacji dynamiki opłacalności na terytorium województwa w czasie kolejnych lat, jak długo powierzchnie upraw względnie mało się zmieniają. Zarazem jednak taka odpowiedź dla statycznych stwierdzeń jest niewystarczająca. Sieć podziału terytorium, jaką przedstawiają sobą województwa, jest mało przydatna dla analiz lokalizacji kierunków.

7. Pozytywne próby stosowania rachunku kosztów do analizy przestrzennego rozmieszczenia produkcji muszą zejść poniżej sieci granic 17 województw, co jest z kolei rzeczą trudną, jeśli byśmy chcieli oprzeć się o dotychczasowe materiały źródłowe (500 gospodarstw w kraju). Obok postawienia koncepcji odpowiedniej sieci podziału regionalnego kraju, należy postawić równolegle koncepcję opracowania kosztów metodą normatywną, po uprzednim opracowaniu szeregu regionalnych parametrów z zakresu składników kosztu.

8. Nakład pracy na wymaganej drodze był i jest przeszkodą, że referat został utrzymany tylko w granicach komunikatu. Czasokres lat 1964 i 1965 jest tym, który przy obecnych warunkach może w IER przynieść odpowiednie materiały i wnioski, jeśli nie liczyć tych częściowych przyczynków, które w odniesieniu do wybranych upraw lub produktów trafiają wcześniej pod merytoryczną dyskusję.